

ARISTÒTIL: EL MAGNÀNIM I LA CIUTAT

La qüestió de l'amistat grega planteja una dificultat important en la traducció del seu camp moral al nostre, que és 'postmodern', (val a dir, postcristià i postindustrial). La cultura clàssica ignorava completament les idees d'abnegació, de submissió i de 'caritat' que són centrals en la tradició cristiana i, òbviament, li era del tot estranya la idea de moderna de progrés. Per a un grec cap d'aquests conceptes haurien pogut ser considerats virtuts. Més aviat, al contrari, eren defectes a evitar, perquè no tan sols perquè desenvolupen la capacitat d'autonomia moral, sinó perquè una virtut s'inscriu sota el signe de la moderació. Un grec tampoc no hauria entès que avui, en temps postcristians, l'amistat tingui molt a veure amb la 'solidaritat' que fou un concepte moral inexistent fins al segle 19 de la nostra era, ni tampoc hauria entès que l'amistat hagués de ser una emoció 'sincera'. De fet, el mot 'sinceritat' era un mot desconegut pels clàssics; no va entrar als diccionaris fins a mitjans del segle 16 de l'era cristiana i fins i tot a l'inici s'aplicava als discursos, no a les persones. Fins al romanticisme, que fou la primera 'cultura de la sinceritat', aquest concepte passà perfectament desapercbut. Aquesta dada filològica ens hauria de fer pensar si potser la 'sinceritat' no deixa de ser una forma impostada, purament emocional, de degradar quelcom prou més important: la veritat.

Es fa difícil comprendre que el món simbòlic dels grecs, o fins i tot el dels medievals i els renaixentistes no és el nostre. Això ha produït un gran nombre de lectures esbiaixades i d'anacronismes. Mai no repetirem prou que el món de les emocions i dels sentiments dels antics no és el nostre i que no sempre disposem de bones eines (de bones metàfores) per a traduir-lo. Cada cultura té uns quants 'conceptes fonamentals' («*Grundbegriffe*», en la terminologia de Reinhard Koselleck) que són molt difícils de passar –o de traduir– d'una cultura a una altra. Paraules gregues tan sonores com «*areté*» (virtut) i «*megalopsíquia*» (magnanimitat), són d'aquesta mena. La virtut grega és l'excel·lència d'un mateix, no tenia a veure amb els actes concrets, sinó amb el caràcter. Qui tenia més «*areté*» era un «*aristos*», un dels 'millors', i d'aquí prové la nostra 'aristocràcia' (tot i que en la pràctica el mot designi només la noblesa hereditària). Per la seva banda, la «*megalopsíquia*», la magnanimitat, és una virtut que deriva de la pròpia expansió joiosa de ser un mateix. No és una virtut com les altres, sinó el fonament de totes les relacions socials, que passen pel propi reconeixement, per la pròpia expansió, i que no tenen res a veure amb cap dependència o submissió respecte a ningú.

«*Megalopsíquia*» és un concepte específicament grec, que només s'entén dins un camp de relacions simbòliques del tot diferent al nostre. Per això convé insistir que en Aristòtil, per estrany que pugui semblar-nos, l'amistat no és primàriament una relació amb l'amic sinó amb mi mateix. L'home magnànim (etimològicament, el que

té una 'ànima gran') ajuda els altres, però no fa mai 'favors', perquè els favors es compren i creen obligacions, però ell no 'ven' res sinó que regala; i ho fa perquè sí, perquè se sent honorat podent ajudar la gent, fins i tot sense tenir-ne cap obligació. I de la mateixa manera un «*megalopsicòs*» suporta molt malament que l'hagin d'ajudar. La grandesa d'ànima és una dimensió imaginària de la societat, una característica d'alguns individus que prenen sobre ells mateixos la tasca de dinamitzar la ciutat i que s'honoren fent créixer també el qui estan al seu voltant. És perquè 'joestic bé' que he de cercar que tothom ho estigui.

Convindria tenir clar que el «*megalopsicòs*» busca créixer ell fent créixer la ciutat i de cap manera no vol imposar-se o triomfar a costa d'empobrir-la. El seu orgull és honorable, perquè creix fent créixer la ciutat. Però té un punt d'entotsolament. En termes aristotèlics, el model que ha d'impulsar-nos a obrar, la «*megalopsíquia*», la grandesa d'ànima, necessita d'una manera molt marginal la relació amb els altres i més aviat és un desig de ser honorat per les pròpies virtuts. La magnanimitat no és exactament orgull, ni megalomania, sinó que més aviat té a veure amb el que Descartes anomenà *générosité* i que els renaixentistes, d'ençà de la publicació de *El cortesà* de Castiglione (1528), van anomenar '*spezzatura*', un concepte sobre el qual tornarem.

La idea grega segons la qual per trobar-me bé cal esforçar-me a millorar la meua ciutat o el meu entorn, és important perquè aquest orgull de ser un mateix se situa, clarament, als antípodes de la submissió cristiana a Déu. És també una idea radicalment contrària a la igualtat cristiana (o socialista) i té un punt d'orgull, de manera que per al *Gènesi* constituïria un component central del 'pecat original': Adam i Eva al Paradís mengen el fruit del bé i del mal perquè la serp els tempta dient-los que «seran com déus». Si per a un cristià el pecat d'Adam i Eva és l'orgull, per a un grec, en canvi, voler ser com un déu és un designi que clarament indica la força dels millors. Aquest és un desig de ser feliç com un déu, el «*megalopsiquès*» considera que forma part del que cal proposar també a cada ciutadà. Si els déus són perfectes, cada ciutadà ha d'esforçar-se també a sobrepujar i a ser perfecte. Reprenent una frase del filòsof contemporani Appiah: «La humanitat no ha rebut la seva grandesa per renunciar-hi, sinó per fer-la créixer» (*Experimentos de ética*). Podríem potser traduir la proposta de «*megalopsíquia*» en termes d'una 'moral de coratge', que ens exhorta a fer coses importants en la vida, a no ser humils en el nostre voler perquè d'aquesta manera millorarem també la nostra ciutat. Peter Sloterdijk va proposar recuperar aquest concepte en un debat amb Edgard Morin [*Fer habitable la terra*, Col·legium Internacional, publicat en francès l'any 2011] en la mesura que implica una afirmació de la individualitat no excloent sinó creadora. Per a Sloterdijk la «*megalopsíquia*» hauria estat un component important de la solidaritat en el moviment obrer i Morin li recordava que també és també un concepte implícit en el concepte de «Mahatma», gran ànima, propi de Gandhi.

Per Aristòtil «promoure l'amistat és (...) una tasca especial de l'art del govern» (E.E., 7, 1), i «l'amistat sembla fins i tot ser el llaç de les ciutats (...) fins i tot més que la justícia» (E.N., 8,1). Aquesta amistat resulta impossible sense que els individus puguin ser quelcom més que subjectes centrats en ells mateixos, però alhora és impossible si cadascú no fa un esforç per sobrepujar, per realitzar la seva «areté», la seva excel·lència en la virtut, que el porta a voler ser 'el millor', l'«aristos». Només «els bons són amics en el sentit més estricte del mot, els altres només ho són per analogia amb els primers i accidentalment» (E.N., 8,4). La mena de gent que realment poden ser amics i que poden convertir la seva amistat en una força activa per a la ciutat han d'estar fets d'una pasta especial.

A l'*Ètica a Nicòmac*, la «*megalopsíquia*» és una condició prèvia de l'amistat i com a tal apareix al Llibre 4. Sabent que el llibre és una mena de reconstrucció del

pensament aristotèlic, elaborat pels seus deixebles a partir de textos del filòsof, no hauria de sorprendre que la magnanimitat aparegui al llibre 4 i l'amistat sigui el tema dels llibres 8 i 9. Perquè, de fet, la «*megalopsíquia*», no es pot 'menjar crua' per així dir-ne, sinó que és un inici de camí. Els grecs reconeixien en la magnanimitat la característica bàsica dels grans herois homèrics, excessius envejables alhora. Però sabien també que no era una condició que es pogués proposar arreu sense provocar frustració i renyines entre els millors en l'esforç per sobrepujar... Aristòtil no ignora que «fins i tot en les amistats basades en la superioritat es poden produir diferències» (E.N., 8,14), i per evitar renyines que cal començar proposant, doncs, un ideal perfecte i modular-lo fins fer-lo factible en les condicions reals de la vida social perquè finalment qui ha de menar la ciutat quotidianament no és el magnífic, sinó el que ell anomena el «*spoudaios aner*» el bon ciutadà, l'home de bé, que no ignora la «*megalopsíquia*» però que no està obsessionat per assolir-la.

En un vocabulari una mica posterior podríem considerar la magnanimitat com una condició necessària però no suficient per a l'amistat. Per poder ser útil a la ciutat, ha de ser passada pel filtre de la justícia (tema del llibre 5) i de la «*frònesi*» o prudència (de la qual s'ocupa el llibre 6), a més de diferenciada de defectes com la maldat, la intemperància i la bestialitat (llibre 7). De la mateixa manera que «l'home viciós s'assembla a un Estat que aplica lleis, però males lleis» (7, 10), també la magnanimitat demana un autocontrol, perquè podria enlluernar-nos i desmuntar els subtils mecanismes de compensació i de solidaritat en què es fonamenten les relacions polítiques. En paraules d'Aristòtil: «La incapacitat per dominar-se i el domini d'un mateix estan relacionats amb actes que sobrepassen les disposicions de la majoria de la gent» (E.N., 7,10) i per això, estant en la base de les actituds dels millors ciutadans, no és possible esperar d'una manera realista que tothom es captin amb «*megalopsíquia*».

No és pot descartar, tot i que no hi hagi proves irrefutables sobre això, que la «*megalopsíquia*» fos l'actitud que pretengué exhibir Alexandre Magne, que com és sabut fou deixeble d'Aristòtil, en les seves conquestes. Sloterdijk, al debat esmentat amb Edgar Morin, diu que: «Alexandre va transposar la *megalopsíquia* al nivell del despotisme, de l'imperi. Va atrapar el virus persa. Va importar la idea persa del gran rei, del Rei de reis, el que no domina un poble sinó que domina altres reis. Aquesta idea va ser transmesa a l'Imperi romà, per comunicar-se finalment a Europa». En tot cas, es factible interpretar l'Ètica a Nicòmac com la progressiva matisació o decantació de la «*megalopsíquia*», que pot derivar en 'hubris' per magnànima i fins menyspreativa, fins fer-la un component central en l'amistat cívica.

Aquesta idea de la magnanimitat que va més enllà de la justícia i que proposa una vida brillant, menyspreant les convencions socials i apostant directament pel millor, més enllà del simplement bo, ha tingut una llarga continuïtat cultural. Un tipus particular de «*megalopsíquia*» és també l'actitud del cortesà que Castiglione designà com a «*sprezzatura*», l'elegància gentil. El mot significa, senzillament, 'el que és sense preu' i designa la capacitat de l'individu creatiu, el que tot ho fa de forma brillant sense que sembli que ho porta a terme per obligació. En paraules de Castiglione «*sprezzatura*». és: «el que s'ha fet o dit com si s'hagués realitzat sense esforç i quasi sense pensar-ho» (*Cortegiano*, 1, 26). Potser hi ha una diferència fàcil d'explicar entre l'actitud del magnànim i la que expressa la «*sprezzatura*». La magnanimitat és l'excel·lència absoluta: «en l'aspecte de la grandesa sempre busca el màxim». La «*sprezzatura*», en canvi, és aquella forma de ser 'notable', que no vol ser excel·lent per no incomodar i es conforma amb *mostrar-se* «*affabile*», «*amabile*» i «*piacevole*», però segur d'ell mateix i ferm de caràcter. Mentre «la magnanimitat (...) es manifesta en coses grans», la «*sprezzatura*» viu en els petits detalls, molt treballats.

Hi un punt de lleu, aparentment informal, que el cortesà adopta i que seria estrany al magnànim de l'època clàssica. Més endavant, aquesta actitud lleu serà la del *dandy* britànic o la del 'senyor de Barcelona', la del ciutadà que a les primeries del segle 20 conversava a la Penya Gran de l'Ateneu Barcelonès, que en la tradició civil del noucentisme obeeix a aquesta la mateixa lògica tolerant i un punt distanciada. Una societat mancada de «*megalopsiquès*», sense 'senyors' que sàpiguen ser-ne, sense bons col·leccionistes d'art, sense grans bibliòfils, sense mecenatge actiu, està condemnada a la més trista insignificança. Més o menys com està condemnada a la misèria mental una societat incapaç d'imaginar una Arcàdia. Però si parlem de la decadència contemporània dels homes de bé i com cal, ens estarem allunyant massa del nostre tema. I el que es pitjor, cauríem en la lamentació i en l'enyor, que és quelcom que Aristòtil hauria lamentat.

**CURS: L'ÈTICA D'ARISTÒTIL: CONTEXT I PRINCIPALS PROBLEMES.
Ramon ALCOBERRO.**

**Escola d'Estiu del Col. de Llicenciats, Barcelona. Intervenció dia 15 de juliol
2011. Materials complementaris.**

Bibliografia:

Edgar Morin – Peter Sloterdijk: *Rendre la terre habitable*. París: Fayard-Pluriel, 2011.

Peter Burke: *Los avatares de 'El cortesano'*. (1995). Barcelona: Gedisa, 1998. Trad. Gabriela Ventureira.